

Tampereen kaupunki

HIEDANRANNAN RAKENNETUN YMPÄRISTÖN SELVITYS 2015-2016

Yhteenvetokartat: Kylästä kartanoksi ja sellutehtaaksi, kerrostumia ja arvoja maisemassa

---

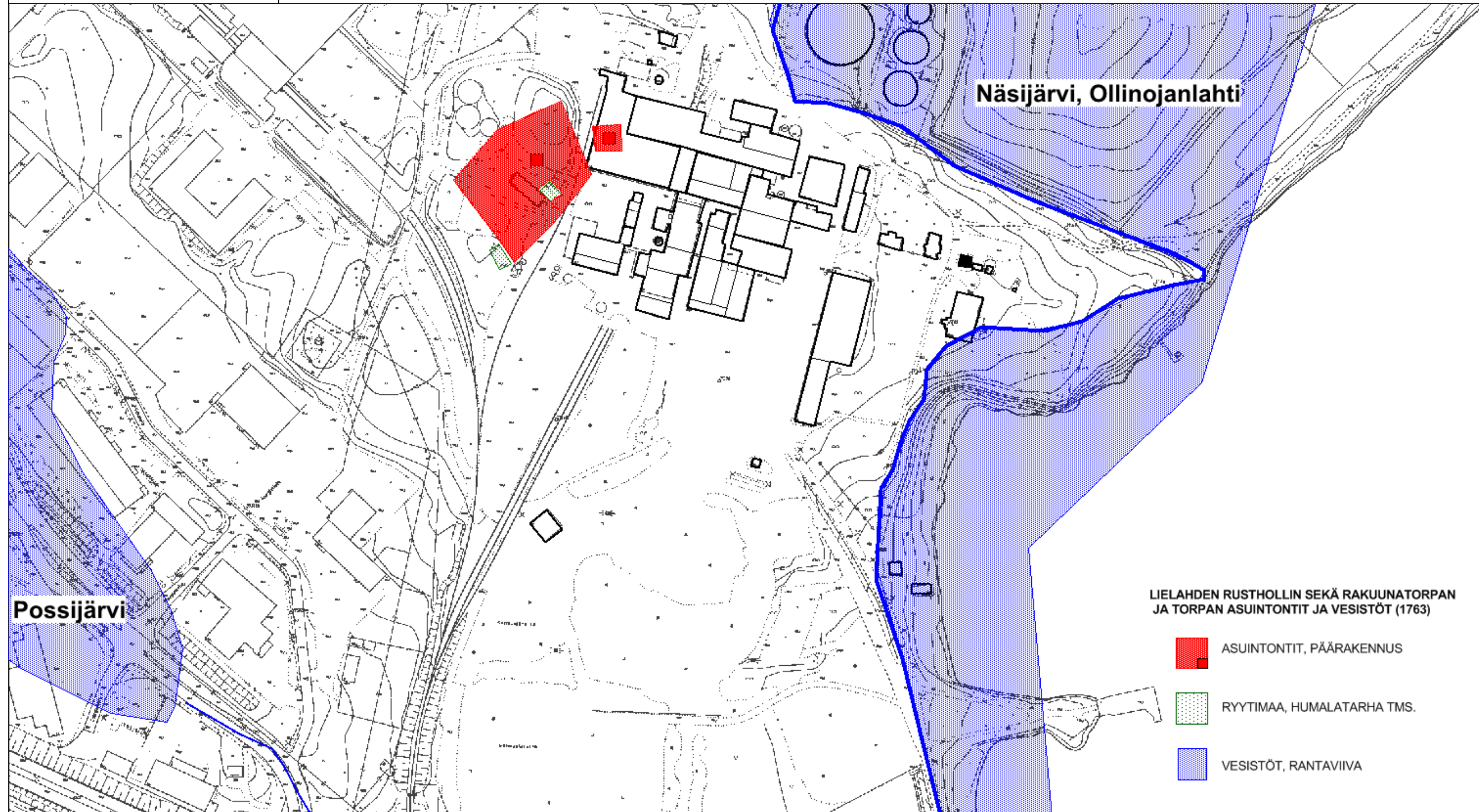
LIELAHDEN KYLÄ-, KARTANO- JA TEHDASALUEEN HISTORIALLISET KERROSTUMAT

ILMIÖ	OMISTAJA	AIKAKAUSI	KARTAT, KERROSTUMAT JA ARVOT
LIELAHDEN MAAKIRJAKYLÄ		n. 1400-l -1682	
LIELAHDEN RUSTHOLLI		1682-1872	KARTTA 1: LIELAHDEN RUSTHOLLIN ASUINTONTTI
LIELAHDEN KARTANO			
	Wilhelm von Nottbeck	1872-1893	
	Wilhelm Carl von Nottbeck	1893-1904	KARTTA 2: LIELAHDEN KARTANON, NOTTBECKIEN SUURTILOJEN RAKENNUKSET JA YMPÄRISTÖT
	kauppiaas K.J. Dahlström	1904-1910	
	Oy Lielähti	1910-1913	
LIELAHDEN SELLULOOSATEHDAS, J.W. ENQVIST OY			
	ENQVIST -SUKU	1913-1930	KARTTA 3: SELLULOOSATEHTAAN 1910- JA 1920-LUVUT, J.W. ENQVIST OY JA ARK. BIRGER FEDERLEY
	STÈ BEGHININ	1930-1965	KARTTA 4: SELLULOOSATEHTAAN 1930- JA 1940-LUVUT, LAMAN JA SODAN VARJOSSA
			KARTTA 5: SELLULOOSATEHTAAN 1950- JA 1960-LUVUT, MAAILMANSODAN JÄLKEINEN NOUSUKAUSI
	G.A. SERLACHIUS OY	1965- 1986	KARTTA 6: SELLULOOSATEHDAS 1970- LUVULTA 2000-LUVULLE, UUDISTUKSISTA KOHTI AURINGONLASKUA
	METSÄ-SERLA OY, M-REAL OYJ	1986-2008	
HIEDANRANNAN KAUPUNGINOSA			
	TAMPEREEN KAUPUNKI	2015/2040	KARTTA 7: SELLULOOSATEHTAAN RAKENNUSKERROSTUMAT 2015

LIITEKARTTA 1

KYLÄMAISEMA: LIELAHDEN RUSTHOLLIN ASUINTONTTI

HISTORIA

Keskiajan jälkipuoliskolla perustetussa Lielahden kylässä oli 1560-luvulla 6 taloa. Ryhmäkylän tarkkaa sijaintia ei tunneta, mutta todennäköisesti kylän taloista vuonna 1682 muodostettu ratsutila, Lielahden rustholli, rakennettiin vanhalle kylätontille. Kylän muodostanut yksinäistalo, rustholli sijaitsi 1700-luvulla vähäisellä peltomäellä, ollen osa Näsijärveen pistävää matalaa harjannetta. Kylä ja sen pienet pellot olivat tällöin vesistöjen, Possijärven ja Näsijärven välissä. Possijärvi kuivattiin pelloksi 1800-luvulla ja Ollinojanlahti tuhoutui vähitellen tehtaan toiminnan seurauksena. Rustholliä seurasi 1870-luvulla Nottbeck-suvun omistus, kartano, jonka rakennukset sijoituivat lähemmäksi niemen kärkeä. Kartanoaikana (1910) vanha kylätontti oli rusthollin viimeisen omistajan mukaan nimettynä kartanon puistoalueena.

KUVAUS

Kylätontti on nykyisin autioitunut ja jäänyt teollisuusalueen keskelle. Ratsutilan rakuunatorppa on jäänyt tehtaan tuotevaraston alle. Vuonna 1913 alkanut teollisuustoiminta näkyy tontilla 1951 rakennettuna talous- ja konttorirakennuksena sekä rinteen maaleikkauksina. Teollisuusalueesta selkeästi erottuvalla mäki-alueella on muutamia puita mm. vanhoja lehmuksia.

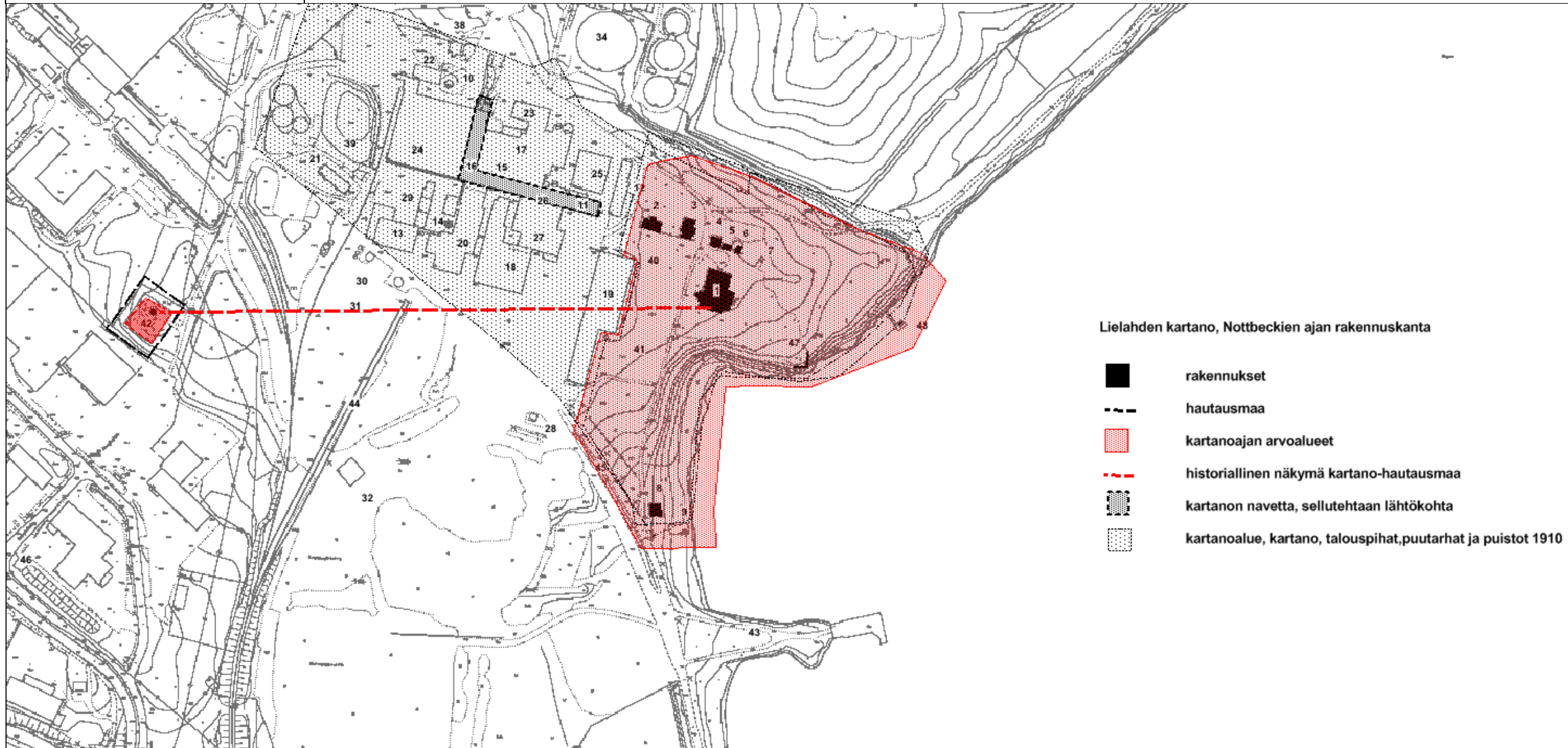
MERKITYS, ARVOT

Asutushistoria. Maakirjakylän ja ratsutilan asuintontti. Kylätontit kaupunkialueella. Pääosin säilynyt mäki muodostaa noin 500 vuotta pitkän historiallisen kehityksen; kylä-rustholli-kartano-tehdas, vanhimman vaiheen.

KARTTA 2

KARTANOMAISEMA: LIELAHDEN KARTANON, NOTTBECKIEN SUURTILAN RAKENNUKSET JA YMPÄRISTÖT

HISTORIA

Lielahden rustholliksi 1680-luvulla yhdistetty kylä siirtyi 1872 Tampereen johtavan teollisuusjohtajan Wilhelm von Nottbeckin omistukseen. Oy Finlaysonin toinen omistaja, ruukinpatruuna, käytti tilaa todennäköisesti maaseutu- ja kesähuvilana. Rustholliasta ja huvilasta rakennettiin kartanomaisen suurtila 1880- ja 1890-luvulla, jolloin se oli vanhan patruunan pojan, Wilhelm Carl von Nottbeckin ja hänen perheen asuntona. Rakennuskannaltaan täysin uudistettu suurtila sai niemelle ja harjanteelle kartanomaisen, tiilestä muuratun päärakennuksen, jota ympäröivät puisto- ja puutarhaosat sekä talous- ja työväen asuinpihat. Kartanolle rakennettiin kapearaiteisen rautatien ohella suuri, 400 lehmää käsittävä navettarakennus. Niemellä sijaitseva ja peltojen ympäröimä kartano sekä sen entisen Possijärven rantatöyräälle rakennettu sukuhautausmaa muodostivat tällöin huomattavan maiseman kiintopisteen Pyynikin ja Epilän harjun sekä Näsijärven maisemassa. Vesireitin ohella kartanomaisemaa sivusi harjulla ikivanha Laidetie ja 1890-luvulta alkaen Tampere-Pori rata. Nottbeckit luopuvat tilasta 1904. Yksityisomistuksen ja keinoitteluyhtiön jälkeen kartano siirtyi 1913 J.W. Enqvist yhtiölle, joka aloitti sellunkeiton kartanon navetassa.

NYKYTILA

Kartanosta ja sen puutarhasta, puistosta ja asuinpihoista on säilynyt kartanoalueen itäosa, johon sijoittuvat kartanon päärakennus ja puisto. Kartanon puutarhasta ja henkilökunnan asuinpihasta on säilynyt pieniä osia alueen länsirajalla. Erillisenä kohteena on säilynyt Nottbeck -suvun hautausmaa ja kappeli. Kartanon pihapiirin länsipäähän sijoittunut ja puistona kartanoaikana toiminut kylätontti on myös säilynyt pääosin rakentamattomana alueena. Kartanon talouspihat, puutarha ja pellot katosivat sellutehtaan rakentamisen yhteydessä. Vaikka puisto- ja puutarha ovat menettäneet suurelta osin alkuperäisen loiston ja kasvillisuuden, sitovat viheralueet yhteen kartanorakennuksen, puukujanteen, portinvartijan rakennuksen sekä talouspihan asuin- ja talousrakennukset. Alueella on selkeät ja historialliset rajat.

Kartanon päärakennus (1), viljamakasiini (4), työväen asuinrakennukset (2,3), portinvartijan rakennus (8). Erillisenä kohteena on kartanon, Nottbeck -suvun hautausmaa ja kappeli (42), joka on jäänyt Lielahden kauppa- ja teollisuusalueen varjoon.

MERKITYS, ARVOT

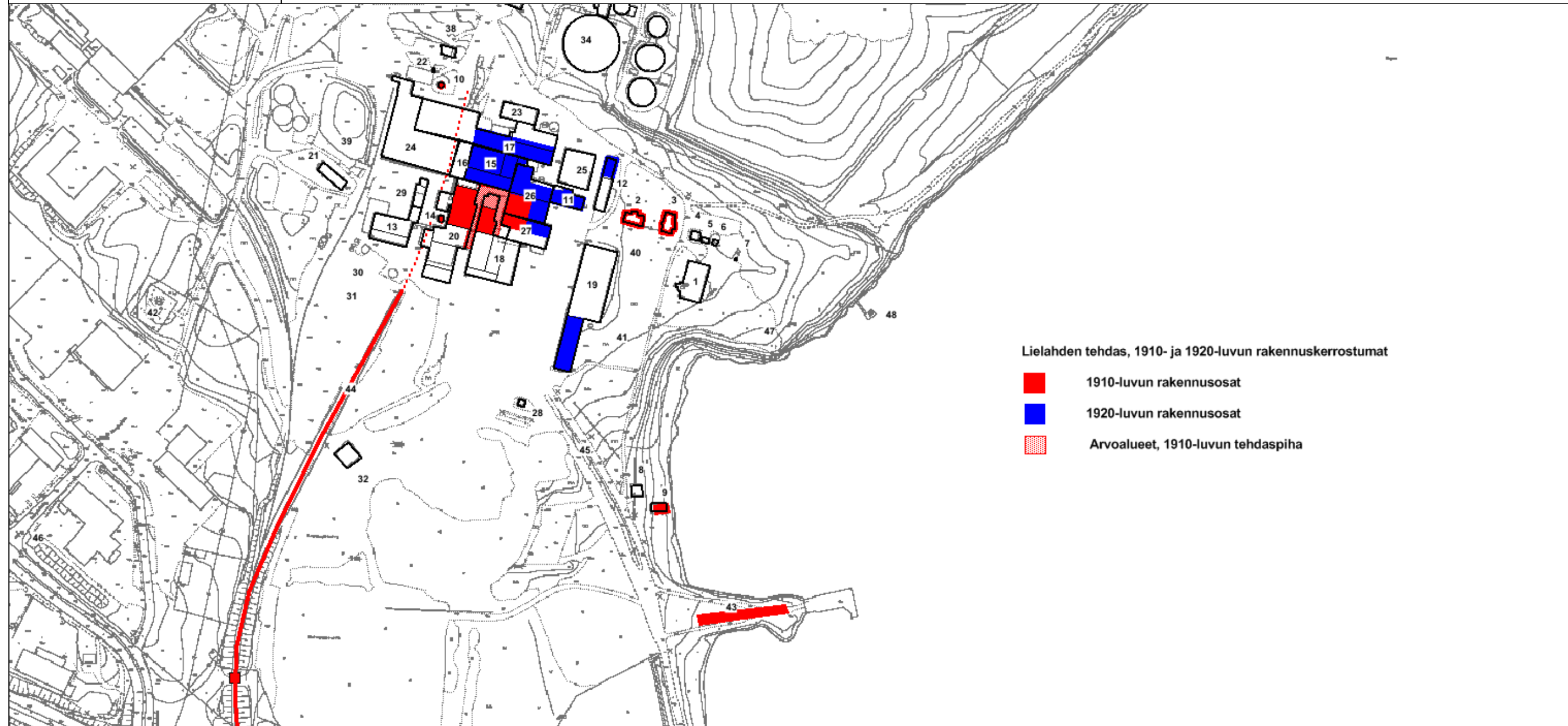
Kartanoympäristö rakennuksineen on keskeinen osa tarkastelualueen kulttuurimaisemaa ja arvoja. Tampereen teollisuus- ja sosiaalishistoriaan kytkeytyvä kokonaisuus on maisemallisesti, arkkitehtuuriltaan ja historialtaan erittäin merkittävä kokonaisuus. Rakennukset kuuluvat rakennuskohtaisilta arvoiltaan ensimmäiseen luokkaan.

Rakennukset, miljöö, asema maisemassa!

LIITEKARTTA 3

TEHDASMAISEMA: SELLULOOSATEHTAAN 1910- JA 1920-LUVUT, J.W. ENQVIST OY JA ARK. BIRGER FEDERLEY

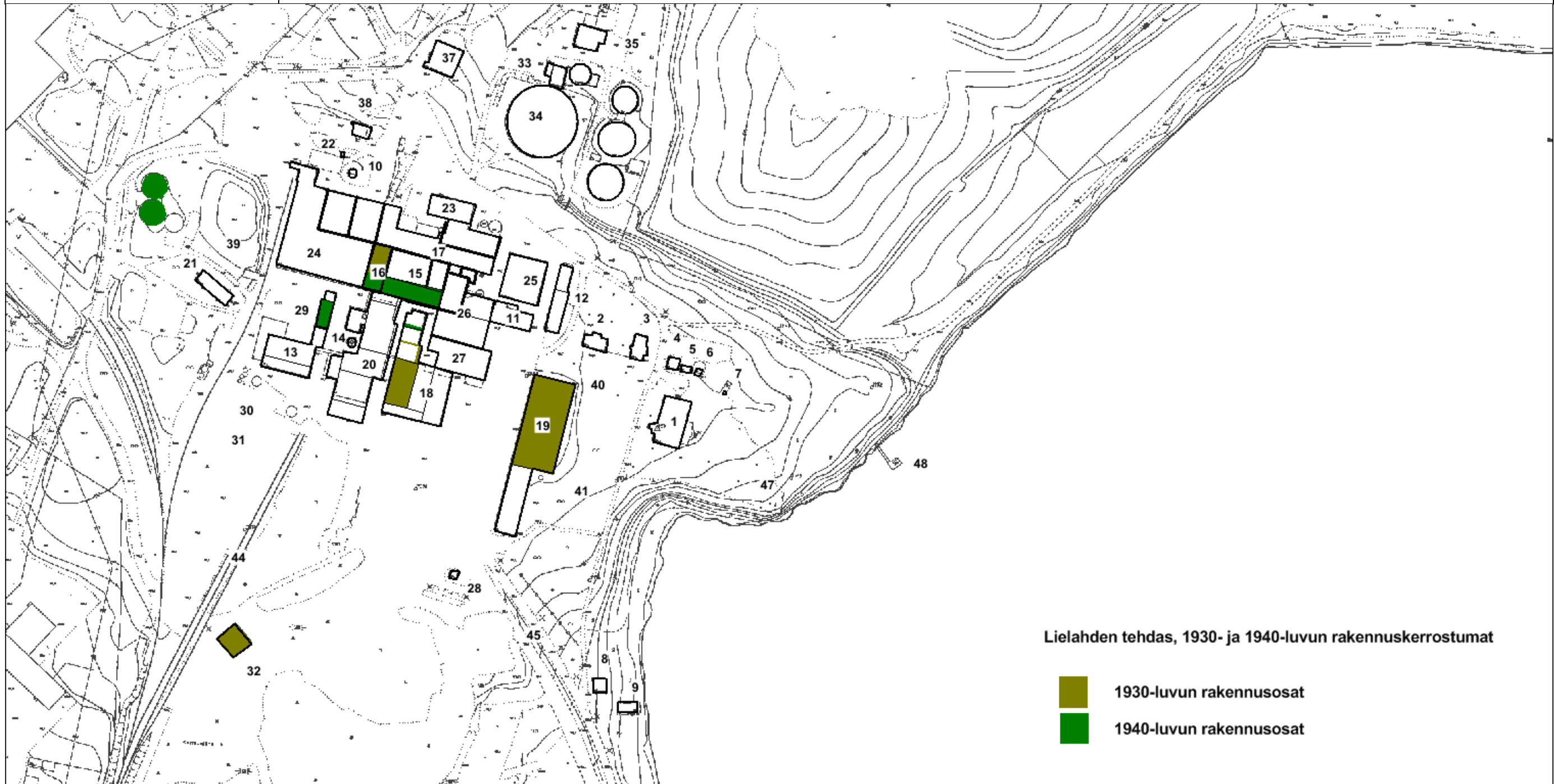

HISTORIA	NYKYTILA	MERKITYS, ARVOT
<p>Pyhäjärven ympäristössä puunjalostusta harjoittaneen J.W. Enqvist Oy:n perustaman selluloosatehtaan rakentaminen alkoi Lielahden kartanon suuren navetan ympärille vuonna 1913. Tehdas rakentui kartanon talous- ja puutarhapihaan, noudattaen kartanon navetan ja pihan rakennetta. Maaseutumaisemaan sijoittuva kartano sijaitsi hyvällä paikalla suuren vesistön ja rautatien varrella. Kartanon navettaan kytkeytyvien tehdasrakennusten julkisivut suunnitteli tamperelainen arkkitehti Birger Federley. Ajan hengen mukaisesti tehtaan edustavaksi pääjulkisivu suuntautui etelään, vanhan kylätien, Teivaalantien suuntaan. Federleyn käyttämänä julkisivutyylinä oli aluksi mahtipontinen tiiliklassismi, joka keveni 1920-luvun aikana. Navettaan ja sen ympärille rakennetut teollisuusprosessin uudisrakennukset valmistuivat vuosina 1913-14 ja 1918. Prosessin täydentäminen ja laajentaminen jatkui heti maailmansodan jälkeen ja jatkui tiiviisti aina vuoteen 1932, jolloin Birger Federley lopetti suunnittelun ja tehtaan omistajaksi oli tullut sukuyhtiön tilalle ranskalainen suuryritys. (1930).</p> <p>Tehdasalueen teollisuusrakennukset olivat osa laajempaa, koko Lielahden käsittävää teollisuusyhdyksuntasuunnitelmaa, jonka arkkitehti Birger Federley laati 1910- ja 1920-luvulla. Kartanon ja maatalouden huomioiva Federleyn suunnittelutyö yhtiölle kattoi kaiken kartanon uudesta parvekkeesta aina yleiskaavaan saakka. Teollisuustaajaman, taajaväkisen yhdyskunnan suunnittelukokonaisuuteen kuului kymmeniä teollisuus- asuin- ja julkisia rakennuksia sekä asema- ja yleisuunnitelmia. Yhdyskunnan suunnittelu ja rakentaminen hiipui 1930-luvulla.</p>	<p>Arkkitehti Birger Federleyn kartanon navetan yhteyteen ja paikalle suunnittelemaat punatiiliset teollisuusrakennukset ovat pääosin säilyneet ja muodostavat tehdasalueen vanhimman osan, johon kuuluu keskeisten rakennusten väliin jäävä pieni sisäpiha. Rakennusosat ovat jääneet osin nuorempien ja suurempien laajennusten taakse. Myöhemmät laajennukset ovat myös toteutettu punatiilillä, joten nuoremmat kerrostumat vain vahvistavat vanhan osan miljöötä. Osin laajennukset noudattivat vanhaa julkisivujäsentelyä mm. keittämö- ja kuivaamo.</p> <p>1910-luku: massa- ja sihtosasto (26) keittämö (27), kuorimo (18), voimalaitos (20), savupiippu (14) pumppaamo (9) ja vesitorni (10). Asuinrakennusten (2 ja 3) julkisivut, puunnosto- ja uittolaituri, Möljä (43) Tehdasrata ja alikulku (44).</p> <p>1920-luku: keittämö (26), valkaisu (15), kuivaamo (17), puutyö ja korjauspaja (11), paja (12), Vedenpuhdistuslaitos (19).</p>	<p>Selluloosatehtaan vanhin rakennus- ja täydennysvaihe. Yhtenäisen asun rakennusosille suunnitteli koko teollisuusyhdyskunnan suunnittelijana toiminut arkkitehti Birger Federley. Keskeinen osa alueen teollisuushistoriallisia arvoja. Rakennukset sijoittuvat rakennuskohtaisilta arvoiltaan ensimmäiseen tai toiseen luokkaan. Aikakauden rakentaminen ja tiivis tehdasmiljöö näkyy parhaiten vanhimpien rakennusten väliin jäävässä pienessä tehdaspihassa. (arvoalue: 1910-luvun tehdaspiha).</p>

LIITEKARTTA 4

TEHDASMAISEMA: SELULOOSATEHTAAN 1930- JA 1940-LUVUT, LAMAN JA SODAN VARJOSSA

HISTORIA

Selluloosatehtaan ja sen yhdyskunnan rakentaminen hiipui 1930-luvulla uuden omistajan, maailmanlaajuisen laman ja sodan seurauksena. Merkittäviä rakennushankkeita olivat lähinnä tehtaan vesihuollon täydentämistä edustava vedenpuhdistuslaitoksen laajennus ja sota-aikaan sekä tehtaan sivutuotteisiin kuuluvan spritehtaan rakentaminen. Tehtaan lähivesien saastuessa ja prosessien kehittyessä vedenpuhdistus ja -hankinta nousivat ajan keskeisiksi kysymyksiksi. Spritehdas kuului maan omavaraisuuden turvaamiseen toisen maailmansodan vuosina. Uusien rakennusosien suunnittelu siirtyi tehtaan ja yksityisten suunnittelijoiden toimeksi.

NYKYTILA

Teollisuusprosessin täydentäviä rakennuksia, jotka ovat pääosin jääneet nuorempien laajennusten ja muutostöiden jalkoihin. Aikakausi näkyy parhaiten punatiilestä muuruissa spritehtaassa, vedenpuhdistuslaitoksessa ja veturitallissa. Spritehtaasta on säilynyt lähinnä sen tuotantoprosessiin liittyvä torniosa.

1930-luku: vedenpuhdistuslaitos (19), kuorimon laajennus (18), valkaisuun laajennus (16), veturitalli (32)

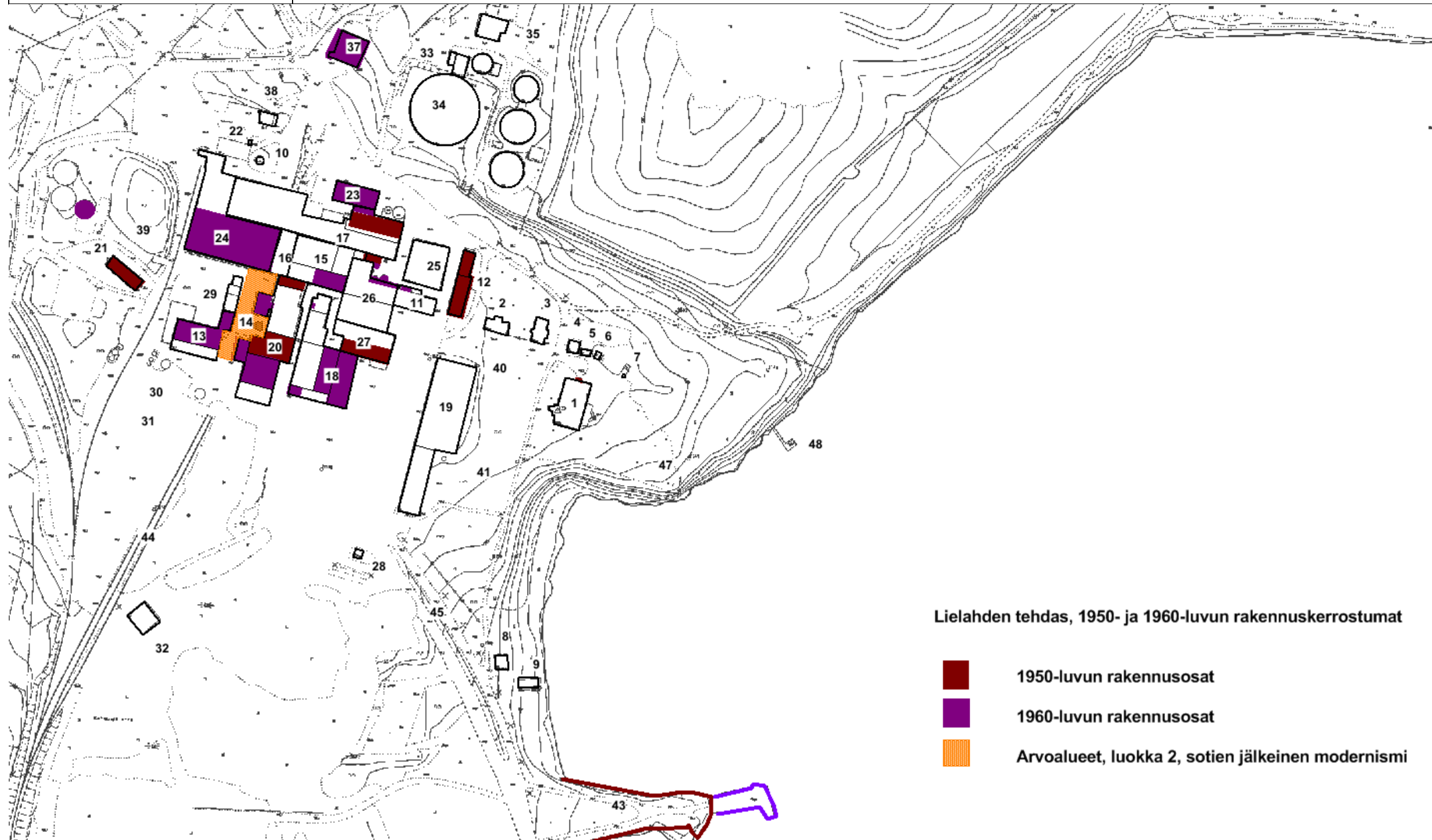
MERKITYS, ARVOT

Tehtaan ajallinen kerrostuma. Laman ja sotavuosien vaikutukset. Rakennushistoriallisia, ensimmäisen tai toisen luokan arvoja on vedenpuhdistuslaitoksella, spritehtaalla ja veturitallilla.

KARTTA: 5

TEHDASMAISEMA: SELLULOOSATEHTAAN 1950- JA 1960-LUVUT, MAAILMANSODAN JÄLKEINEN NOUSUKAUSI

Lielahden tehdas, 1950- ja 1960-luvun rakennuskerrostumat

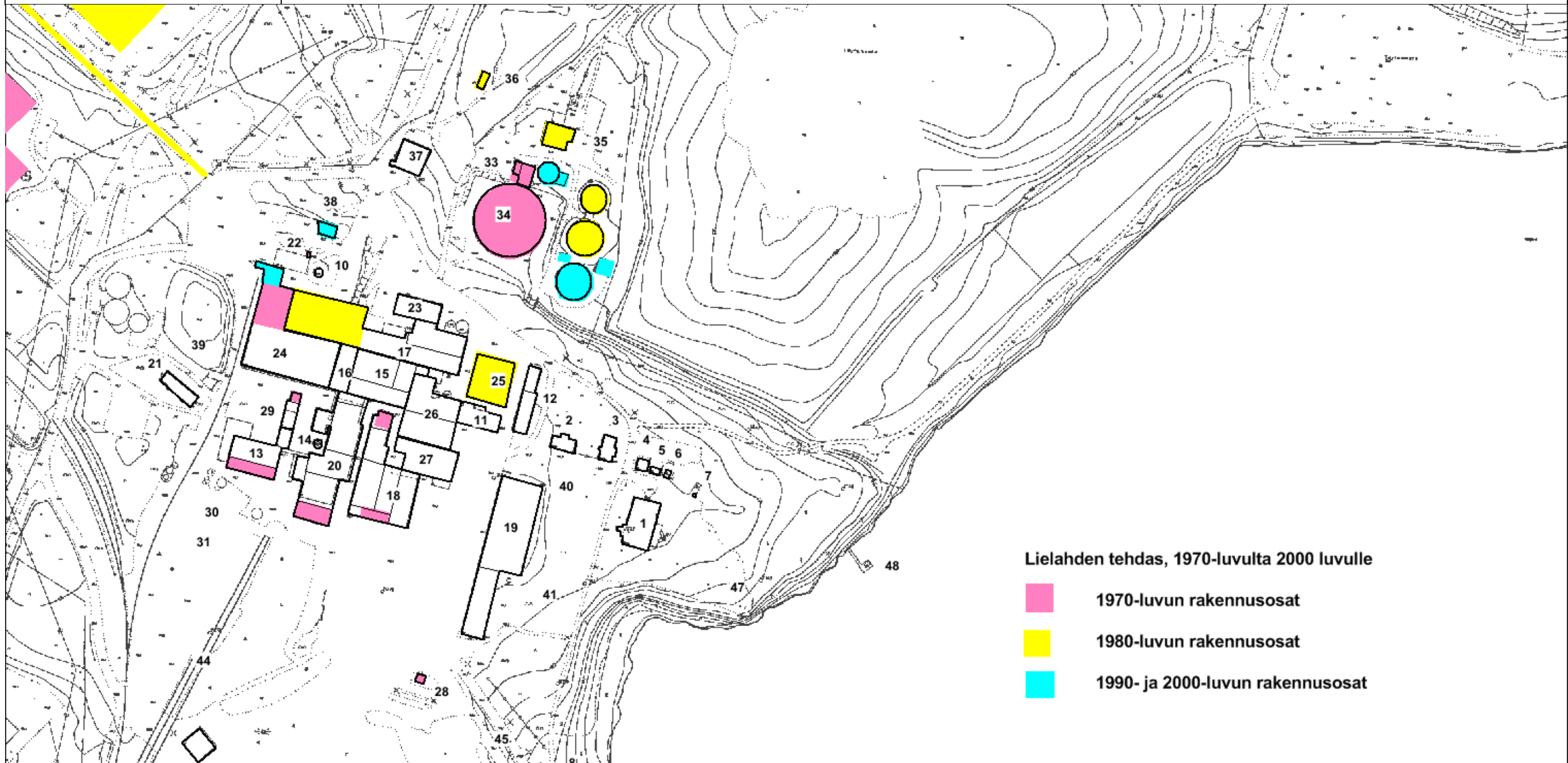
- 1950-luvun rakennusosat
- 1960-luvun rakennusosat
- Arvoalueet, luokka 2, sotien jälkeinen modernismi

HISTORIA	NYKYTILA	MERKITYS, ARVOT
<p>Selluloosatehtaan ja tuotantorakennusten voimallinen laajentaminen käynnistyi maailmansodan ja sitä seuranneen pulakauden jälkeen 1940-luvun lopulla. Tehdas kasvoi orgaanisesti, vanhoja tuotanto- voimala- ja varastorakennuksia jatkettiin ja laajennettiin huomattavasti suuremmilla osilla. Uutta sivutuotetta edusti Lingiini, jonka elementtijulkisivuiset tuotantorakennukset nousivat tehtaan lounaiskylmälle. Vanhan tehtaan ympärille kasvoi uusi julkisivu, joka 1950-luvulla pohjautui vielä vahvasti vanhan tehtaan punatiiliarkkitehtuuriin. Uusien, teollisten julkisivumateriaalien käyttö lisääntyi 1960-luvulla. Suunnittelua tekevät edelleen tehtaan omat suunnittelijat, joskin ulkopuolisten käyttö kasvaa jakson loppupuolella. Ranskalaisomistus päättyi kun Serlachius ostaa Lielahden tehtaan 1965 oman teollisuustuotannon laajennusalueeksi. Lielahden muutos maatalous- ja teollisuusyhdyksunnasta nykyiseksi lähiö- ja liikekeskukseksi alkaa.</p>	<p>1950- ja 1960-luvut muodostavat pääosan tehtaan etelään suuntautuvasta nykyisestä julkisivuista. Ajanjakson julkisivut, joissa on käytetty perinteisen punatiilen lisäksi uusina materiaaleina siporex elementtejä ja mineriittä ovat pääosin säilyneet alkuperäisyytensä.</p> <p>1950-luku: paja ja sosiaalitalat (12) uusi voimalaitos (20), talousrakennus (21), keittämön laajennus (27)</p> <p>1960-luku: lingintehtas (13), valkaisu- ja varasto (18), uusi voimalaitos (20), märkämassavarasto (23), tuotevarasto (24), keskusvarasto (37)</p>	<p>Tehtaan nykyjulkisivu ja ajallinen kerrostuma. Sotien jälkeisestä noususta ja uudistumisesta kertova kerrostuma. Rakennuskohtaisia, ensimmäisen tai toisen luokan arvoja on voimalaitoksilla, lingiinitehtaalla ja tuotevarastolla. Kokonaisuudella on vahva maisema-arvo. Aikakauden rakentaminen ja uudet materiaalit näkyvät parhaiten luoteiskulman pienellä tehdaspihalla (arvoalue: sotien jälkeinen modernismi).</p>

LIITEKARTTA 6

SELLULOOSATEHDAS 1970- LUVULTA 2000-LUVULLE, UUDISTUKSISTA KOHTI AURINGONLASKUA

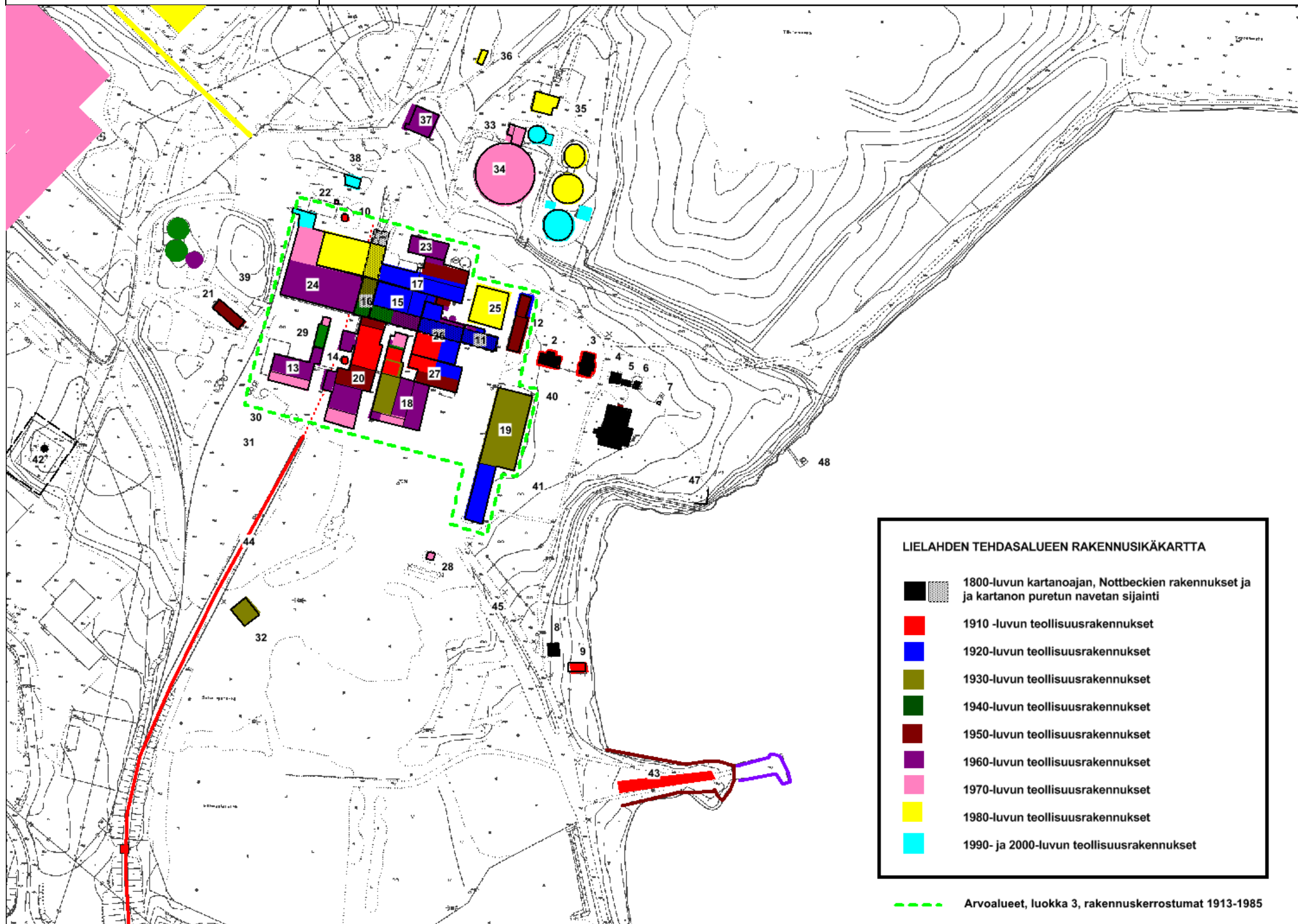
HISTORIA	NYKYTILA	MERKITYS JA ARVOT
<p>Selluloosatehtaan tuotanto ei enää kasva ja rakentaminen käsittää lähinnä pieniä laajennuksia tuotanto-, voimala ja varistorakennuksiin. Kasvua on lähinnä Lingiinituotannossa, jonka uudet teollisuusrakennukset sijoittuvat lounaiskulmalle. Uudet, Takon laajennukseen liittyvät tehdastilat sijoittuvat vanhan tehdasalueen luoteispuolelle omalle alueelleen. Selluloosan keitto ja spritehtaan toiminta päättyvät 1985 ja tyhjentyneisiin tiloihin perustetaan sen jälkeen kemihierrettä tuottava tehdas, jonka tarvitsemia uudisrakennuksia ovat hierontämö ja jälkikäsitteilylaitos. Muuten rakentaminen on lähinnä vedenpuhdistukseen liittyvää rakennustoimintaa. Suunnittelu siirtyi ulkopuolisten suunnittelijoiden vastuulle. Julkisivumateriaalit ovat kirjavia, tiilen ohella käytetään elementtejä sekä profiilipeltiä.</p>	<p>Tehtaan laajennusosat ovat pienehköjä täydennyksiä, eivätkä muodosta hallitsevaa osaa julkisivussa. Lähinnä luoteiskulmalla, johon tehtaan sisäänkäynti siirrettiin 1980-luvulla on nähtävissä voimakkaampi ajankuva. Julkisivumateriaaleina on käytetty vaihtelevasti punatiiltä, elementtejä ja profiilipeltiä. Julkisivut ovat pääosin säilyneet.</p> <p>1970-luku: kuorimon (18), voimalaitoksen (20), lingiintehtaan (13) ja tuotevaraston (24) pieniä laajennuksia.</p> <p>1980-luku: hierontämö (25) ja kuivaamon laajennus eli jälkikäsitteilylaitos (17)</p> <p>1970-, 1980- ja 1990-luku: puhdistamoraakennuksia (34)</p>	<p>Tehtaan ajallinen kerrostuma, joka kertoo toiminnan hitaasta hiipumisesta sekä yleisemmin ajan rakennemuutoksista ja fuusioista, jossa toiminta keskitetään suurempiin yksiköihin. Aikakauden rakennusarvot eivät ole merkittävät, rakenteissa on pääosin käytetty ajalle tyypillistä profiilipeltiä, jolla on lähinnä suojattu teollisuusprosessia. Korkealaatuisinta teollisuusarkkitehtuuria edustaa Federleyn teollisuusrakennusten yhteyteen sijoittuva hierontämö.</p>

KARTTA 7

SELLULOOSATEHTAAN RAKENNUSKERROSTUMAT 2015

RAKENNUKSET 2015

1. PÄÄKONTTORI, KARTANO
2. KUNNOSSAPITOKONTTORI
3. SUUNNITTELUKONTTORI
4. MAKASIINI
5. TALOUSRAKENNUS
6. MAAKELLARI
7. AITTA
8. INSINÖÖRIKONTTORI (PORTINVARTIJAN ASUNTO)
9. PUMPAAMO
10. VESITORNI
11. PUUTYÖ- JA KORJAUSPAJA
12. SÄHKÖINSINÖÖRIEN OSASTO
13. LIGNOTECH LAJITTELU
14. SAVUPIIPPU
15. KUITULINJA (VALKAISIMO)
16. LABORATORIO
17. KUIVAUSKONE
18. VARASTO (KUORIMO)
19. VEDENPUHDISTUSLAITOS
20. PANNU- JA KONEHUONE
21. LIGNOTECH KONTTORI
22. VÄESTÖNSUOJA
23. MÄRKÄMASSAVARASTO
24. TUOTEVARASTO
25. HIERTÄMÖ
26. MASSA- JA SIHTIOSASTO
27. KEITTÄMÖ
28. VAAKAHUONE
29. SPRIITEHDAS
30. LIGNOTECH (PURETTU)
31. LIGNOTECH (PURETTU)
32. KONEHALLI, RONTTILA
33. LIETTÄMÖ
34. SELKEYTYSALTAAT
35. JÄTTEENPOLTTO LAITOS
36. RAUTAVARASTO
37. PALOASEMA (KESKUSVARASTO)
38. RUOKALA
39. VANHA KYLÄTONTTI
40. TENNISKENTTÄ
41. PUUTARHURIN MÖKKI (PURETTU)
42. KAPPELI JA HAUTAUSMAA
43. TEHTAAN LAITURI
44. TEOLLISUUSLAITURI
45. TEIVAALANTIE
46. TEOLLISUUSKYLÄ
47. KARTANON PUISTO, NÄKÖALAPAikka
48. KARTANON LAITURI

HISTORIA

Kartanon navettaa ja muutamiin uudisiin tukeutunut selluloosatehdas valmistui 1910-luvulla kartanon talouspihaan ja puutarhaan, noudattaen kartanon pihan rakennetta. Tuotantoprosessin täydentäminen ja laajentaminen jatkoi rakennustoimintaa 1920-luvulla. Voimakas kasvu ja uudistuminen alkoivat toisen maailmansodan jälkeen ja tehdas sai 1950- ja 1960-luvulla pääosan nykyisen ulkoasunsa. Ajanjakson jälkeen on rakennettu lähinnä laajennuksia sekä uusina osina lingiinitehtaan ja kemihierretehtaan osat, joista kokonaisuuden ulkopuolelle jäävät osat ovat purettu 2000-luvulla.

KUVAUS

Tehdas on orgaaninen kokonaisuus, joka on rakentunut kartanon navetan ympärille. Peräkkäisiin prosesseihin perustunut tuotantolinja näkyy hyvin rakennusosissa. Tehtaassa Möljän kautta nostettu ja kentälle varastoitu raakapuu muuttui valmiiksi tuotteeksi varastoon ja teollisuusradan junanvaunuun. Kokonaisuus on hyvin tiivis, perusrakennuksia on laajennettu tai korotettu aina tarpeen mukaan. Kokonaisuuteen kuulu kolme mm. voimalaitosta vuosilta 1914, 1949, 1959, jotka muodostavat nousevan, kolmiportaisen rakenteen, jossa uusi kasvaa vanhemmasta.

MERKITYS, ARVOT

Selluloosatehtaan yksi kulttuurihistoriallinen arvo ja ominaispiirre on sen orgaaninen rakenne, joka kasvoi kartanon navetasta. Puumaisesti kasvanut tiivis kokonaisuus kertoo eri osillaan ja toiminnoillaan koko tehtaan ja yleisesti 1900-luvun historian.